

z okresu pracy w Argentynie i posługi w Stanach Zjednoczonych oraz skany dokumentów archiwalnych. Tom zamyka *Epilog* i posłowie.

Książka ta powinna zainteresować nie tylko czytelników z regionu sokołowskiego czy sympatyków środowisk bernardyńskich, ale wszystkich, którym bliska jest tematyka polonijna.

Dr Bartosz Walicki
Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna
w Sokołowie Małopolskim
e-mail: podfajczy@op.pl

Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim, edycja dokumentów i wprowadzenie Jerzy Myszor, Warszawa: Wydawnictwo DiG 2013, ss. 399 (il.). ISBN 978-83-7181-820-2.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/sp.2016.8>

Książka zatytułowana *Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim* jest drugą pozycją wydaną w ramach serii wydawniczej *Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku*, pod redakcją ks. Jerzego Myszora. Seria ta ukazuje się od 2013 r. i stanowi nawiązanie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego do międzywojennej działalności wydawniczej Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku (6 tomów „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” oraz 5 tomów wydawnictw źródłowych w serii *Fontes*, wydawanych od 1927 r.)¹.

Publikacja ta została poprzedzona obszernym *Wykazem skrótów*, a zamknięta *Indeksem geograficznym* i *Indeksem nazwisk*. *Słowem wstępnym* opatrzył ją arcybiskup Szcze-pan Wesoły. Prezentowany materiał wydawcy podzielili na dwie główne części. Pierwsza z nich objęła *Wprowadzenie*, w którym zaprezentowano sylwetkę biskupa polowego Wojska Polskiego Józefa Gawliny, sytuację Polaków, którzy zostali deportowani w głąb Związku Sowieckiego po agresji 17 września 1939 r. na Polskę, organizację duszpasterstwa na terenie ZSRR i wyjazd biskupa Gawliny na wizytację oddziałów Armii Polskiej (kwiecień–wrzesień 1942 r.; południe Rosji, Uzbekistan, Kirgizja), wraz z opisem trudności i przeszkód w realizacji tego przedsięwzięcia, a także krótki zarys dalszych

¹ Więcej na temat serii wydawniczej na stronach Uniwersytetu Śląskiego, <http://www.wtl.us.edu.pl/page.php?515> oraz http://www.silesia.edu.pl/slask/index.php?title=%C5%B9r%C3%B3d%C5%82a_do_dziej%C3%B3w_Ko%C5%9Bcio%C5%82a_katolickiego_na_G%C3%B3rnym_%C5%9A1%C4%85sku [dostęp: 09.05.2016].

łosów biskupa po opuszczeniu ZSRR, w tym między innymi udział w kampanii włoskiej (bitwy pod Monte Cassino, o Loreto i Ankonę). W tej części rozprawy znalazły się również wykazy duchownych katolickich obrządków łacińskiego, grekokatolickiego i bizantyjsko-słowiańskiego w Armii Polskiej w ZSRR (krótkie biografie obejmują: imię i nazwisko, daty życia i przyjęcia święceń kapłańskich, przynależność diecezjalną lub zakonną, informacje o pracy duszpasterskiej lub służbie wojskowej; wykaz objął również braci zakonnych i kleryków odbywających służbę wojskową), informacje biograficzne o innych duchownych katolickich na terytorium ZSRR (między innymi duszpasterze ludności cywilnej, przebywający w więzieniach lub na zesłaniu), a także notki na temat duchownych innych wyznań w Armii Polskiej w ZSRR (żydzi, prawosławni). W *Itinerarium Gawliny (styczeń–wrzesień 1942)* został spisany dokładny plan podróży biskupa, zilustrowany szczegółową mapą pobytu w Związku Sowieckim (19 kwietnia–8 września 1942 r.). *Nota edytorska* obejmuje opis materiałów oraz zasad edycji. Tę część publikacji zamykają *Bibliografia* i *Spis dokumentów* prezentowanych w części drugiej.

Dokumenty w części drugiej publikacji zostały ponumerowane i podzielone na dwie części. Część pierwsza, zatytułowana *Źródła różne: 1940-1942 (1947). Nr 1-63*, obejmuje ułożone w porządku chronologicznym między innymi rozkazy (np. *Rozkaz w sprawie praktyk religijnych w wojsku*), listy (biskupa Gawliny między innymi do prymasa Polski Augusta Hłonda, do ambasadora w Moskwie i Kujbyszewie Stanisława Kota, *List Gawliny do Polaków w ZSRR*, a także korespondencję skierowaną do biskupa), protokoły (np. *Protokół posiedzenia Rady Ministrów* w Londynie z 3 października 1941 r., *Konwersja Andersa* w Jungi-Jul 27 czerwca 1942 r.) i kazania (między innymi *Kazanie Gawliny na św. Stanisława*, *Kazanie Gawliny na Zielone Świątki*). Część druga – *Dzienniki, relacje i wspomnienia: 1942-1986. Nr 64-81* – zawiera relacje i wspomnienia gen. Władysława Andersa, Marcina Chrostowskiego OP, który towarzyszył biskupowi Gawlinie w całej podróży do ZSRR, szefa duszpasterstwa wojskowego Włodzimierza Cieńskiego OCSO, biskupa Gawliny, kapelana Armii Polskiej w ZSRR Czesława Grabskiego OFMCap, syna rabina żmigrodzkiego Izraela Halberstama, marianina, wyświęconego przez biskupa Gawlinę na diakona, a następnie kapłana – Bolesława Jakimowskiego, kapelanów Głównego Szpitala Armii Kamila Kantaka i Michała Wilniewczyca, sierżanta pułku KOP „Głębokie” Mariana Zawity.

Starania wydawcy i ogromny trud włożony w przygotowanie recenzowanej książki, zaowocowały niezwykle cenną publikacją prezentującą przebieg wizyty pierwszego katolickiego biskupa – Józefa Gawliny, który oficjalnie wyjechał do ZSRR w celu odbycia wizyty duszpasterskiej wśród powstających tam oddziałów Wojska Polskiego. Zebrany materiał prezentuje stosunki zarówno władz polskich ze stroną sowiecką, jak i Kościoła katolickiego z przedstawicielami polskich środowisk emigracyjnych. Jednocześnie ukazuje kondycję religii (nie tylko katolickiej) w ZSRR, a także warunki życia zarówno polskich żołnierzy, jak i ludności cywilnej rozproszonej po całym terytorium Związku Sowieckiego (bieda, choroby, śmierć, osierocenie, rozłąka z krajem ojczystym i rodziną, niesprzyjający klimat, ale również niezwykła determinacja, wola walki i ogromna potrzeba bliskości Boga oraz Kościoła, potrzeba przyjmowania sakramentów).

Z jednej strony zebrane dokumenty stanowią niezwykle ciekawy materiał, który może stać się podstawą licznych badań naukowych, z drugiej – mnogość objaśnień w postaci obszernych przypisów, uzupełniających i wyjaśniających zebrane informacje, oraz licznych źródeł, czyni niniejszą pracę przystępną dla historyków amatorów. Cennym dodatkiem podnoszącym jej wartość jest zbiór zdjęć prezentujących między innymi Armię Polską w ZSRR, biskupa Gawlinę wśród żołnierzy i ludności cywilnej w czasie wizytacji (między innymi pogrzeb żołnierski na cmentarzu w Buzułuku, Msza polowa, bierzowanie, święcenia kapłańskie).

*Agnieszka Pokryszka-Prażmo
e-mail: agnieszkapok@gmail.com*